

Analiza zaburzeń behawioralnych u koni rekreacyjnych w wybranych ośrodkach jeździeckich województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego

Katarzyna Wolińska, Magdalena Łuczyńska, Zbigniew Jaworski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Bioinżynierii Zwierząt,
Katedra Hodowli Koni i Jeździectwa,
ul. Prawocheńskiego 2, 10-719 Olsztyn

Badania wykonano na podstawie ankiety przeprowadzonej w trzech ośrodkach jeździeckich, znajdujących się na terenie woj. pomorskiego i warmińsko-mazurskiego. Celem podjętych badań była próba zilustrowania problemu, jakim są występujące u koni rekreacyjnych zaburzenia behawioralne, w tym groźne dla człowieka narowy. Stwierdzono, że u znacznej części koni występują negatywne zachowania związane z wejściem człowieka do boksu oraz czynnościami pielęgnacyjnymi poprzedzającymi jazdę konną. W badanej populacji koni 42% wykazywało zachowania pozytywne w stosunku do człowieka wchodzącego do boksu, a 19% wykazywało obojętność. Negatywnymi reakcjami na wejście człowieka do boksu było: tulenie uszu (30% koni), odwracanie się zadem (27%), próba ugryzienia (13%). W trakcie czyszczenia niezadowolone, poprzez tulenie uszu, okazywało 39% koni, 33% kręciło się, 23% grzebało nogą i próbowało ugryźć, 22% próbowało kopnąć, 17% przyciskało do ściany. Negatywnych reakcji w trakcie czyszczenia nie wykazywało 37% koni. Tylko 27% koni prawidłowo reagowało na wsiadanie; 30% grupy badawczej stanowiły konie posłuszne i karne podczas jazdy pod siodłem. W trakcie wsiadania wystąpiły negatywne zachowania, takie jak: kręcenie się (49%), ruszanie po włożeniu nogi w strzemię (26%), ruszanie po opadnięciu w siodło (23%). Podczas jazdy 35% koni ciągnęło do przodu, 25% próbowało ponosić, 23% wyciągało głowę, a 19% rzucało głowę. Urazy doznane przez osoby korzystające z usług ośrodków jeździeckich, zarówno podczas zabiegów pielęgnacyjnych, jak i jazdy konnej, dotyczyły przede wszystkim kończyn górnych i dolnych.

SŁOWA KLUCZOWE: konie rekreacyjne / zachowania niepożądane

Liczba koni wykorzystywanych do różnych form pracy nierolniczej systematycznie wzrasta. W ślad za tym idzie zmiana sposobu ich utrzymania i bezpośredniego wykorzystania. Niejednokrotnie konsekwencją takiego postępowania jest zakłócenie naturalnego rytmu biologicznego koni, co prowadzi do frustracji, nudy i przykrych następstw z tym związanych. Coraz częściej stwierdza się występowanie nieprawidłowości w ich zachowaniu, prowadzących do powstawania zaburzeń behawioralnych [4, 11].

Nieprawidłowa obsługa zwierzęcia, jego frustracja wynikająca z ograniczonych możliwości przejawiania naturalnych zachowań, niemożność właściwego zareagowania na bodźce płynące ze środowiska oraz nieprawidłowe żywienie stanowią przyczyny stresu, będącego podłożem występowania różnych anomalii. Duża reaktywność niektórych osobników na określone bodźce, negatywne doświadczenia z przeszłości związane ze złą obsługą lub też postępowaniem jeźdźca (świadome lub nieświadome) sprawiającym zwierzęciu dyskomfort, a nawet ból, powodują powstawanie zachowań zwanych narowami [4, 5, 6].

Przyjmuje się, że im koń jest starszy, tym jego doświadczenie w kontaktach z człowiekiem jest większe, a tym samym ma on już skojarzenia, zarówno pozytywne, jak i negatywne, w odniesieniu do ludzi. Z punktu widzenia użytkownika, tych negatywnych skojarzeń być nie powinno, gdyż są one najczęściej efektem niewłaściwego postępowania z końmi. Jednocześnie wiemy, że nieznaną behawioru danego gatunku zwierząt wpływa niejednokrotnie na niewłaściwą ocenę jego zachowania. Nietypowy behavior konia traktowany jest niekiedy przez jego użytkownika jako przejaw złośliwości lub fałszywości. W takich przypadkach nieumiejętne postępowanie z koniem utrwala to zachowanie, a konsekwencją jest pojawienie się kolejnego narowu [4, 7].

Celem przeprowadzonych badań była próba zaprezentowania i scharakteryzowania problemu, jakim są występujące u koni rekreacyjnych zaburzenia behawioralne, w tym groźne dla człowieka narowy.

Material i metody

Badania, o charakterze ankietowym, przeprowadzono w roku 2009 i 2010 wśród osób korzystających z usług rekreacyjno-jeździeckich w 3 ośrodkach prowadzących naukę jazdy konnej, w tym jeden położony na terenie woj. warmińsko-mazurskiego i dwa na terenie woj. pomorskiego. Wszystkie jednostki prowadziły działalność całoroczną, z reguły przez 5-6 dni w tygodniu, świadcząc przede wszystkim usługi o charakterze rekreacji jeździeckiej (nauka i doskonalenie jazdy wierzchem), skierowanej do dzieci, młodzieży i osób dorosłych.

W ankiecie opracowanej na potrzeby niniejszych badań zawarto pytania dotyczące osoby ankietowanej, m.in. wieku, płci, poziomu umiejętności jeździeckich. W grupie pytań dotyczących ocenianego konia uwzględniano jego wiek (biorąc pod uwagę tylko te, które miały minimum 4 lata), płeć oraz różne formy przejawianych przez niego zachowań podczas czynności przygotowawczych, jak i samej jazdy konnej (reakcji negatywnych, pozytywnych i neutralnych w stosunku do człowieka). Ogółem uzyskano odpowiedzi ze 150 ankiet, które dotyczyły 113 koni wykorzystywanych do nauki jazdy konnej na różnych poziomach zaawansowania jeźdźców.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli, jazdę konną jako formę rekreacji uprawiają głównie ludzie młodzi, w przedziale wiekowym 16-30 lat (95% ankietowanych). Może to świadczyć o popularności jazdy konnej, jako sposobu tej grupy wiekowej na zdrowe spędzanie wolnego czasu. Jednocześnie 2/3 z tych osób, według deklaracji, ma co najmniej 7-letni staż jeździecki, a aż 46% spośród ankietowanych jeździ konno 10 lat i dłużej. Niewątpliwie długi staż jeździecki przełożył się na określenie własnych umiejętności jeździeckich, które większość ankietowanych oceniła jako poziom średnio zaawansowany (58%) i zaawansowa-

Tabela – Table

Charakterystyka osób, które udzieliły odpowiedzi na pytania zawarte w ankiecie

Characteristic of the persons who gave the answers to the questions included in the questionnaire

Kryterium Criterion	Badane osoby Examined persons	%	Kryterium Criterion	Deklarowane doświadczenie jeździeckie Declared horse riding skills	%
Płeć Sex	kobiety female	70	Staż jeździecki horse Riding experience	do 3 lat under 3 years	11
	mężczyźni male	30		4 – 6 lat 4 – 6 years	21
Wiek Age	10 – 15 lat age 10 – 15	1	Poziom umiejętności Skills level	7 – 10 lat 7 – 10 years	22
	16 – 20 lat age 16 – 20	21		pow. 10 lat over 10 years	46
	20 – 30 lat age 20 – 30	74		początkujący beginner	1
	30 – 40 lat age 30 – 40	3		podstawowy basic	11
	pow. 40 lat age over 40	1		średnio zaawansowany intermediate	58
				zaawansowany advanced	30

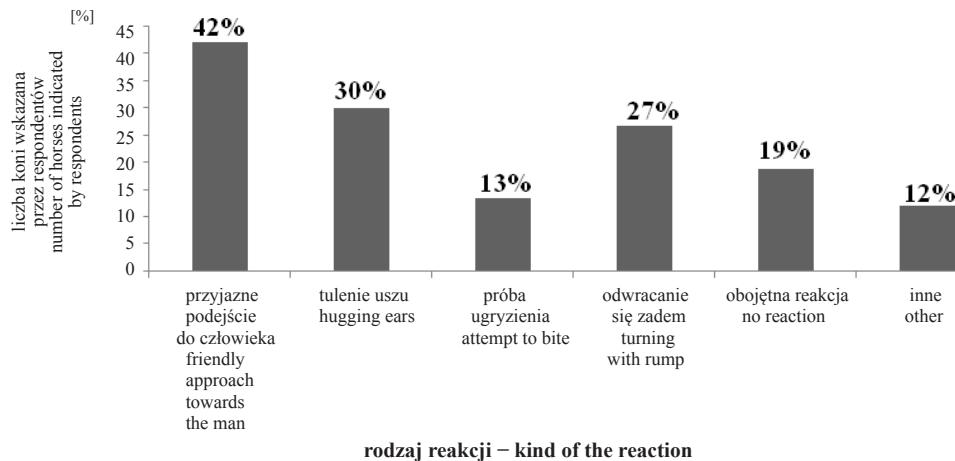
ny (30%). Jednak, z uwagi na duży subiektywizm co do oceny własnych umiejętności, należy przyjąć, że wyniki te mogą być obarczone pewnym błędem [10].

W badanej populacji przeważały konie szlachetnej półkrwi – 39,3% oraz wielkopolskie – 22,0%. Udział pozostałych ras był zdecydowanie niższy: trakeńskie – 5,3%, kuc walijski – 4,7%, polski koń zimnokrwisty – 4,0%, konik polski – 3,6%, czysta krew arabska i rasa śląska – po 2,7%, małopolska – 2,0%, haflinger i angloarab – po 1,3%, arabokonik, pełna krew angielska, hanowerska, huculska, kłusak rosyjski – po 0,7% oraz konie o nieznanym przynależności rasowej – 7,6%. Większość stawki to klacze – 54%, wałachów było 37%, a ogierów – 9%.

We wszystkich ośrodkach przeważały konie w wieku 8-12 lat (35,5%), a więc takie, które rekreacyjnie użytkowane były już od kilku lat. Stosunkowo liczną grupę stanowiły konie młode, w wieku 4-7 lat (30%), a także w przedziale wiekowym 13-16 lat (21,5%). Najstarszych, w wieku powyżej 16 lat, było 13%. Średnia wieku wszystkich koni w badanych ośrodkach wyniosła ok. 11 lat.

Wyniki i dyskusja

Według Mickunasa [8], do użytkowania rekreacyjnego najbardziej nadają się wałachy, gdyż są zrównoważone psychicznie oraz najmniej pobudliwe. Klacze są znacznie mniej posłuszne i karne, szczególnie w okresie rui i w obecności nie lubianych członków stada. Jednakże ich wykorzystanie może być bardziej wszechstronne, tj. w celach zarówno jeździeckich, jak i rozrodczych. Jest to dodatkowy argument ekonomiczny dla wielu ośrodków.

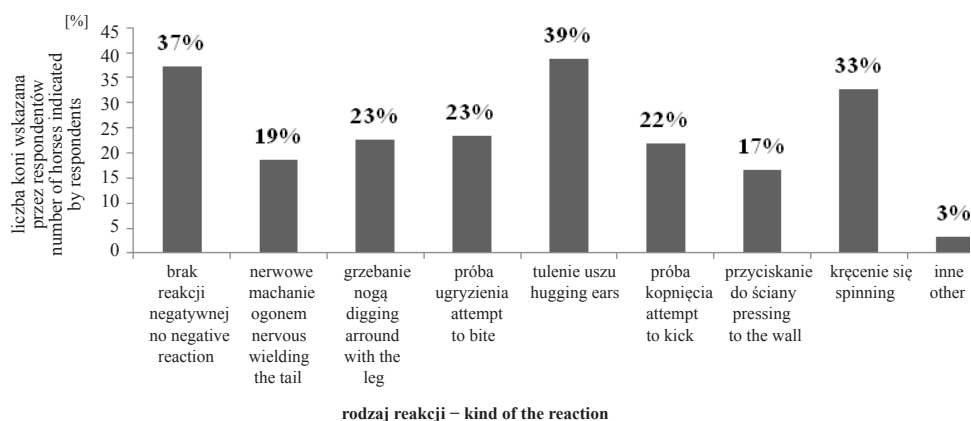

Rys. 1. Występujące formy zachowań koni wywołane wejściem człowieka do boksu
 Fig. 1. Appearing forms of behaviour of horses provoked by entry of the man to the box

Powszechnie wiadomo, że zbyt długie przebywanie w stajni, bez możliwości kontaktu z różnymi bodźcami środowiskowymi wywołuje u koni dyskomfort psychiczny. Nadmierne pobudzenie lub skrajna apatia oraz inne zachowania mające zabić nudę i monotonię, to tylko niektóre z przyczyn powstawania narowów stajennych [8, 9]. W ośrodkach, w których przeprowadzono badania, wszystkie konie utrzymywano w indywidualnych boksach. Hausberger i wsp. [3] twierdzą, że ciągle przebywanie w ograniczonej ścianami przestrzeni oraz negatywne doświadczenie związane z treningiem (jazdą wierzchem) mogą doprowadzić do chronicznego stanu „wyłączenia”, objawiającego się m.in. apatią. W psychologii ludzkiej jest to stan określany jako tzw. wypalenie.

Nie wszystkie konie reagują pozytywnie na widok człowieka w swojej bezpiecznej przestrzeni życiowej, jaką jest boks [12]. Potwierdziły to odpowiedzi udzielone przez respondentów w badaniach własnych. Stwierdzono, że 30% ocenianych koni tuliło uszy, okazując w ten sposób niezadowolenie, 27% odwracało się zadem, a 13% próbowało ugryźć osobę, która weszła do boksu (rys. 1). O ile tulenie uszu może być oznaką braku akceptacji, o tyle odwracanie się zadem może być zapowiedzią próby kopania zadnimi nogami. Jeździec, który stanie się obiektem ataku konia, wyrażającego agresję poprzez chęć ugryzienia bądź kopnięcia, może doznać poważnych obrażeń fizycznych i trwałych urazów psychicznych [2, 4]. Z badań wynika jednak, że większość koni nie wykazywała reakcji negatywnych w stosunku do człowieka wchodzącego do boksu – aż 42% z nich podchodziło do eksperymentatora, a 19% zachowywało się obojętnie (nie podchodziło, ale też nie okazywało reakcji nieprzyjaznych). Wskazywać to może, iż znaczna część ocenianych koni nie ma negatywnych skojarzeń dotyczących kontaktu z człowiekiem.

W odniesieniu do zabiegów pielęgnacyjnych, jak np. czyszczenie koni przed jazdą, stwierdzono dużą różnorodność zachowań niepożądanych (rys. 2). Jak wiadomo, tulenie uszu jest pierwszym objawem braku akceptacji ze strony konia. Takie samo zachowanie prezentują konie żyjące na swobodzie. W ten sposób zwierzęta informują o swoich in-

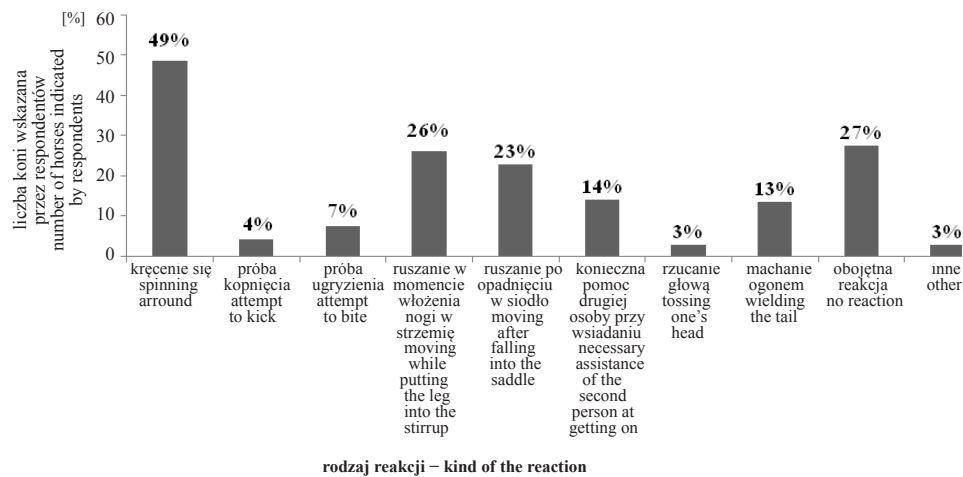

Rys. 2. Występujące formy zachowań koni w trakcie czyszczenia ich przed jazdą
 Fig. 2. Appearing forms of behaviour of horses in the process of cleaning them before riding

tencjach, np. próba kopnięcia, ugryzienia itp. [1, 12]. Wśród koni objętych badaniami, aż 39% w trakcie czyszczenia przed jazdą przejawiało tego typu reakcje. Z odpowiedzi udzielonych na pytania zawarte w ankiecie wynika, iż osoby jeżdżące w analizowanych ośrodkach miały do czynienia z końmi, które w trakcie czyszczenia tuliły uszy (39%), kręciły się (33%), grzebały nogą i próbowały ugryźć (23%), próbowały kopnąć (22%) i przyciskały do ściany (17%). Mniej więcej co trzeci koń (37%) nie wykazywał żadnych negatywnych reakcji w trakcie czyszczenia.

Wymienione negatywne zachowania stanowią bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia osób obcuujących z końmi, tym bardziej, że u części koni występowało jednocześnie kilka negatywnych zachowań. Nasilenie przejawianych narowów może świadczyć o dużym dyskomforcie psychicznym wynikającym z zaistniałej sytuacji, przy którym koń przejawia zachowania obronne. Mogą one prowadzić do zagrożenia zdrowia i życia jeźdźcy [2, 4].

W kontaktach człowieka z koniem znaczenie mają nie tylko czynności związane z pielęgnacją, ale też zachowanie konia podczas kielznięcia czy siodłania. Jeżeli koniowi kojarzą się one tylko z jazdą konną, to może manifestować swoją niechęć w różny sposób i w tym wypadku możemy mieć do czynienia z tzw. narowami pod siodłem [8]. Z przeprowadzonych badań wynika, że pierwsze sygnały braku chęci współpracy z człowiekiem mogą występować już podczas wsiadania na konia (rys. 3). Stwierdzono, że wśród ocenianych koni 49% nie chciało stać w miejscu podczas wsiadania („kręciły się”), a przy kolejnych 14% konieczna była pomoc drugiej osoby. Przyczyn braku posłuszeństwa podczas wykonywania powyższych czynności można doszukiwać się w błędach podczas zajeżdżania. Jeźdźcy wsiadający na młodego konia nie egzekwują od niego karności. Brak konsekwencji doprowadza do sytuacji, w której starszy już koń nie rozumie, że należy stać w miejscu, gdy jeździec wsiada. We wszystkich ośrodkach odnotowano znaczną grupę koni, które ruszały do przodu w momencie włożenia nogi w strzemię (26%) bądź w chwili, kiedy jeździec usiadł w siodło (23%). Mickunas [8] uważa, że w pierwszym przypadku przyczyną takiego zachowania może być niewłaściwe wkładanie nogi w strzemię. Wsiadając na

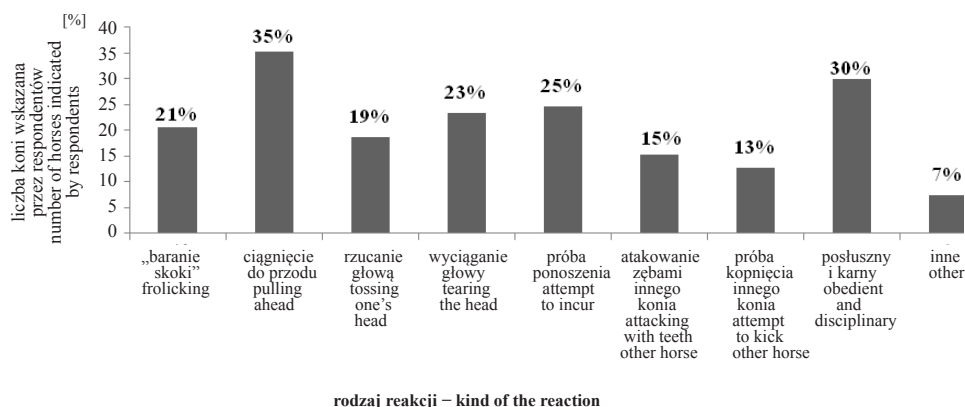

Rys. 3. Występujące formy zachowań koni podczas wsiadania w siodło
 Fig. 3. Appearing forms of behaviour of horses while getting on into the saddle

konia w nieprawidłowy sposób jeździec wbija mu czubek buta w bok klatki piersiowej. Okazuje się, że ta pozornie łatwa czynność albo sprawia koniowi ból, więc stara się on przed nią bronić, albo daje mu sygnał do ruszenia. Często zdarza się, że początkujący jeźdźcy, kiedy już znajdują się nad siodłem opadają na nie z dużym impetem. Siła opadania jest znaczna, a ból jaki czuje koń może okazać się jeszcze większy. Zwierzę broni się więc ucieczką, zgodnie z naturalnym instynktem [1, 8]. W tym przypadku jeźdźcy, często mylnie, interpretują ucieczkę jako brak posłuszeństwa ze strony konia bądź nabyty narów. Niepokojący jest niewielki odsetek koni (27%), które nie wykazywały żadnego negatywnego zachowania podczas wsiadania jeźdźca.

Jazda konna przez wielu ludzi uważana jest za jeden z najprzyjemniejszych aspektów obcowania z końmi. Jednak niekiedy wiąże się z przykrymi wspomnieniami nieszczęśliwych wypadków, jakie miały miejsce podczas jazdy [2, 4]. Jak wynika z przeprowadzonej ankiety, największy problem jeźdźcy mają z końmi ciągnącymi (35%), ponoszącymi (25%), wyciągającymi głowę (23%) oraz wykonującymi „baranie skoki” (21%). Zaledwie 30% to konie, które respondenci określili jako „posłuszne i karne”, a więc nie sprawiające problemów podczas jazdy konnej (rys. 4). Niepokojąco duży wydaje się procent koni przejawiających agresję w stosunku do innych członków swojego stada (atakowanie zębami innego konia – 15% i próba kopnięcia innego konia – 13%).

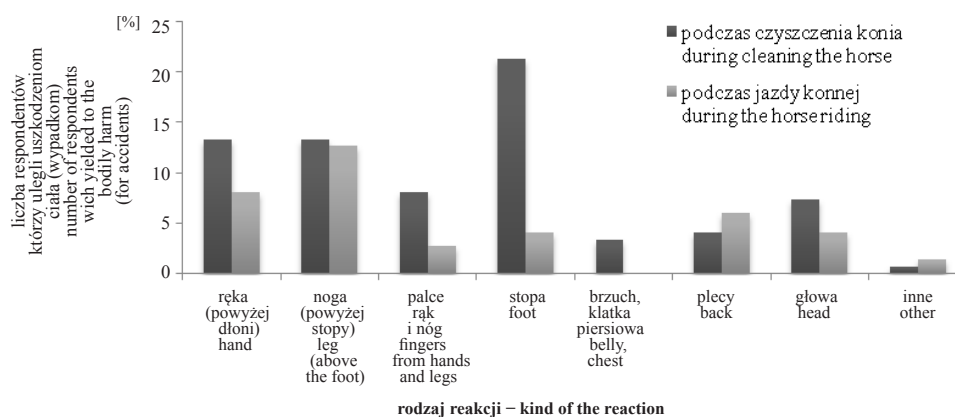
Konie do prawidłowego funkcjonowania wymagają co najmniej 4 godzin swobodnego ruchu na pastwisku. Taki okres czasu spędzonego na świeżym powietrzu zaspokaja w minimalnym stopniu ich potrzebę ruchu oraz umożliwia ujawnianie się podstawowych potrzeb socjalnych, między innymi ustalenie hierarchii w stadzie [1, 9]. Nie zapewnienie koniom dostatecznej ilości czasu spędzonego na pastwisku może doprowadzić do sytuacji, kiedy sfrustrowane zwierzęta nie będą potrafiły poradzić sobie z nadmiarem energii oraz

Rys. 4. Formy i odsetek narowów występujących u badanych koni podczas jazdy konnej
Fig. 4. Forms and the percentage of bad habits appearing at analyzed horses during the horse riding

niemożnością funkcjonowania w zgodzie ze swoimi instynktami. W efekcie taki stan rzeczy odbije się negatywnie na współpracy konia z człowiekiem [1, 13].

Dudek [2] uważa, że wypadki w jeździectwie należą do jednych z najczęstszych, zaraz po grze w piłkę nożną, koszykówkę czy uprawianiu kolarstwa. Najczęściej zdarzają się one osobom jeżdżącym rekreacyjnie. Ponad 80% osób na pytanie: czy kiedykolwiek odniosłeś kontuzję związaną z uprawianiem jeździectwa, odpowiedziało „tak” [2]. Jak wynika z badań własnych najbardziej „urazogennymi” częściami ciała były stopy jeźdźców (21,3%). Nadeptanie przez konia na tę część ciała zdarza się najczęściej podczas czyszczenia kopyt i tułowia (rys. 5), kiedy jeździec znajduje się w bliskim sąsiedztwie kopyt zwierzęcia. Uszkodzenia wyższych odcinków nóg człowieka zdarzają się równie często

Rys. 5. Porównanie częstości uszkodzeń niektórych części ciała podczas czyszczenia konia i jazdy konnej
Fig. 5. Comparing the frequency of injuries of some body parts while cleaning the horse and the horse riding

podczas czyszczenia (13,3%), jak i jazdy konnej (12,7%). W pierwszym wypadku często bywają efektem kopnięcia, w drugim – najczęściej upadku z konia [4, 8]. Odnotowane przypadki kontuzji ręki zdarzały się równie często (13,3%). Stosunkowo duża urazowość wskazuje na jeździectwo, jako sport generujący wiele kontuzji, które często związane są z występującymi u koni narowami. Dlatego należy eliminować u tych zwierząt wszelkie niepożądane zachowania [4].

Reasumując można stwierdzić, że znaczna część odnotowanych u ocenianych koni negatywnych zachowań stanowiła zagrożenie dla zdrowia, a w niektórych przypadkach także życia osób, które korzystały z jazdy konnej. Urazy doznane zarówno podczas zabiegów pielęgnacyjnych, jak i jazdy konnej dotyczyły przede wszystkim kończyn górnych i dolnych. Najbardziej narażone na nie okazały się stopy, na które konie często nadeptywały (co piąty ankietowany). Odnotowany w przeprowadzonych badaniach odsetek koni przejawiających różne zaburzenia behawioralne stanowi realny problem dla osób związanych z jeździectwem, tj. instruktorów i adeptów jazdy konnej. Błędy popełniane podczas wychowu, zajeżdżania konia i późniejszego jego użytkowania skutkują negatywnymi zachowaniami ukierunkowanymi na osoby korzystające z ośrodków świadczących rekreacyjne usługi jeździeckie.

PIŚMIENNICTWO

1. BLENDINGER W., 1984 – Wstęp do psychologii konia. Zrzeszenie Studentów Polskich, Zbrosławice.
2. DUDEK S., 2007 – Sport to zdrowie. *Świat Koni* 7, 14-19.
3. HAUSBERGER M., GAUTIER E., BIQUAND V., LUNEL C., JEGO P., 2009 – Could Work Be a Source of Behavioural Disorders? A Study in Horses. *PLoS ONE* 4(10), e7625. doi:10.1371/journal.pone.0007625.
4. HAWSON L., MCLEAN A., MCGREEVY P., 2010 – The roles of equine ethology and applied learning theory in horse-related human injuries. *Journal of Veterinary Behavior* 5, 324-338.
5. JEZIERSKI T., JAWORSKI Z., GÓRECKA A., 2006 – Zachowanie się koni i jego wpływ na użytkowanie sportowe i rekreacyjne. *Przegląd Hodowlany* 9, 11-17.
6. KALETA T., 2003 – Zachowania stereotypowe – charakterystyka i rola w dobrostanie zwierząt. *Życie Weterynaryjne* 78 (5), 266-270.
7. KOWALSKI A., 2005 – Stereotypie jako wskaźnik dobrostanu zwierząt. *Medycyna Weterynaryjna* 61 (12), 1335-1339.
8. MICKUNAS W., 2004 – Trener radzi. Galaktyka, Łódź.
9. MILLS D., MCDONNELL S., 2005 – The Domestic Horse: The Origins, Development and Management of its Behaviour. Cambridge University Press, Cambridge.
10. MOMOZAWA Y., KUSUNOSE R., KIKUSUI T., TAKEUCHI Y., MORI Y., 2005 – Assessment of equine temperament questionnaire by comparing factor structure between two separate surveys. *Applied Animal Behaviour Science* 92, 77-84.
11. PRUSKI W., 2007 – Hodowla koni. Tom 1 i 2. PWRiL, Warszawa.
12. WOLIŃSKA K., 2008 – Ocena występowania zaburzeń behawioralnych u różnych grup koni. Praca inżynierska. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (maszynopis).
13. ZWOLIŃSKI J., 1976 – Hodowla koni. PWRiL, Warszawa.

Katarzyna Wolińska, Magdalena Łuczyńska, Zbigniew Jaworski

Analysis of behavioral disorders of recreational horses in the selected horse riding centres of the Pomorskie and Warmińsko-Mazurskie voivodeships

Summary

Survey, that had a questionnaire form, was conducted in three horse riding centres located on the Pomorskie and Warmińsko-Mazurskie voivodeships. The aim of the study was to illustrate the problem of behavioural disorders appearing in recreational horses, including bad habits, which are dangerous to the man. Most of the horses showed the negative behaviors associated with the entry of man to the box and with grooming before their work. In the examined population 42% of horses showed friendly attitude towards man, when he entered the box, and 19% revealed the indifference in relation to man. Negative reactions when someone entered the box included: hugging ears (30% of horses), turning with rump (27%) and attempt to bite (13%). During the grooming, the dissatisfaction, by hugging ears, was demonstrated by 39% horses, 33% reacted by spinning, 23% – by digging around with the leg and by trying to bite, 22% – by trying to kick and 17% – by pressing to the wall. Negative reactions while grooming, were not demonstrated by 37% of horses. Only 27% of them correctly reacted during mounting, and 30% were obedient during the riding. While mounting, there appeared negative behaviors such as spinning – 49% of horses; moving while putting the leg into the stirrup – 26%, moving about falling into the saddle – 23%. The riders noticed many negative reactions related with the ride: 35% of horses were pulling ahead, 25% were attempting to incur, 23 % were tearing the head, and 19% were tossing their head. Injuries during the grooming as well as during the horse riding mainly concerned upper and bottom parts of limbs.

KEY WORDS: recreational horses / undesirable behaviors